

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Coming out in Marokko

Bespreking van

Jalil Bennani & Mohamed Kacimi (2008).
*Traces et paroles — Des adolescents,
un peintre, un psychanalyste.*
Neuilly-sur-Seine: Al Manar,
ISBN 978 2 913896 60 4, 81 pp., € 18,-

JOSÉE VAN EIJK

Afgelopen zomer had ik een ontmoeting met Jalil Bennani, medeoprichter van de Société Psychanalytique Marocaine in 2001. We spraken onder meer over de toegenomen belangstelling voor psychoanalyse onder medische en psychologiestudenten. In 2002 ontving Bennani The International Sigmund Freud Award for Psychotherapy of the City of Vienna¹ voor zijn psychoanalytische inspanningen en pionierswerk in zijn land. In datzelfde jaar werd hij door koning Mohamed VI op de Dag van de troon eveneens gehuldigd voor zijn psychoanalytische werk.

Bennani stelde samen met zielsverwant en vriend Mohammed Kacimi (2003[†]), een aantrekkelijk vormgegeven boekje samen: *Traces et paroles*. Bennani verwierf al in de jaren tachtig bekendheid in Nederland met *Het vreemde lichaam* (*Le corps suspect*, 1980). Al vanaf zijn specialisatie tot psychiater en psychoanalyticus in de lacaniaanse school was hij bezig met het thema 'adolescentie' (Bennani & Braconnier 2002). Mohammed Kacimi (1942–2003), mensenrechtenactivist, schilder en schrijver, wordt gerekend tot een van de grootste vernieuwers van de Marokkaanse moderne kunst. Hij is constant op zoek naar zichzelf en zijn lichaam en heeft wereldwijd geëxposeerd. Het boek gaat over de betekenis van een serie experimenteel opgezette groepstherapieën/schilderworkshops met twaalf adolescente jongens en meisjes, gericht op en gebaseerd op 'la parole' en 'l'expression picturale', waaraan beide auteurs op parti-

ciperende observerende wijze deelnamen. De psychoanalyticus en de schilder wilden op deze wijze elkaar en zichzelf bevragen en elkaar ook (laten) beïnvloeden via het momentum van de adolescentiefase, die verandering inhoudt van het lichaam en de taal.

Dit experiment, uniek voor Marokko, vond plaats in 2003 in het medisch-psychologische centrum Agdal in Rabat. Voor Kacimi, als artiest, zit de herkenning in de adolescent in 'het aanwezig zijn in het materiaal', dat wil zeggen werken vanuit het lichaam, als intelligent wezen een lijn trekken vanuit een zwart gat, een experimentele lijn. Hierin ziet hij de verwantschap met Bennani, de psychoanalyticus, die vanuit *het niet weten* werkt.

In twaalf hoofdstukken wordt een duidelijk beeld geschetst van de negen groepstherapieën of workshops en de daar toegepaste methodiek. In het midden van het boek is een prachtige selectie opgenomen van de schilderijen van de deelnemers, waarvan er één ook op de cover prijkt: *Een soort van theaterscene met een klok in het midden*, gemaakt door 'Fatima'. Er wordt uitleg gegeven over de concepten 'l'art asilaire', 'l'art brut', 'l'art-thérapie', 'l'art', en over verwante historische figuren, zoals Prinzhorn, Laforque en Dubuffet.

Een typisch en fameus voorbeeld van *l'art brut* uit de Marokkaanse kunstwereld dat in dit boek besproken wordt, is *Chaïbia*. Geboren in 1929, jong getrouwd en al op vijftienjarige leeftijd weduwe, is Chaïbia beroemd geworden door haar schilderwerk van primitieve motieven op grote doeken met gouache en Chinese inkt.

Dat Bennani na het overlijden van zijn vriend in 2003 erin geslaagd is om dit boek dan toch in 2008 te voltooien, getuigt niet alleen van hart voor de zaak van *mourahagga*, *irhaq* en *mourahiq*,² maar ook van hoe belangrijk het is om in landen als het multiculturele Marokko, rijk aan tradities, de adolescentie op de psychoanalytische kaart te zetten.

Kortom, een inspirerend en aanstekelijk

boek voor eenieder die geïnteresseerd is in de transculturele psychoanalyse en meer wil weten en begrijpen van de psychoanalytische ontwikkeling in Marokko en de Maghreb.

Literatuur

BENNANI, J. (1980). *Le corps suspect*. Parijs: Galilée.

BENNANI, J. & BRACONNIER, A. (2002). *Les temps des ados*. Casablanca: Le Fennec.

Noten

- 1 Naast onder meer de Duitsers Horst Kächele en Helmut Thomä, en Francis Shapiro, de uitvinder van de EMDR.
- 2 «Mourahaqqa» betekent «adolescentie», «irhaq» betekent letterlijk «aankomen of bereiken», en «mourahiq»: «diegene die aankomt bij de anderen, bij de anderen die al klaar zijn met hun gebed, en die dan vervolgens dat gebed in eenzaamheid moet doen, buiten de groep».

Het nut van de waanzin

Bespreking van

Richard Lucas (2009). *The psychotic wavelength — A psychoanalytic perspective for psychiatry*. The New Library of Psychoanalysis. Londen/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 48468 8, 335 pp., £ 22,99

LUDI VAN BOUWEL

Toegepast psychoanalytisch denken kan een vitale rol vervullen in de algemene psychiatrische omgang met de psychotische patiënt. Wanneer psychotische fenomenen evolueren naar een psychotische stoornis vormen ze vaak het meest extreme en moeilijke deel van het spectrum van het menselijk bestaan. Dit gaat gepaard met veel lijden, zowel voor de patiënt zelf en zijn familieleden als de hulpverleners rondom hem, die voor de zwaarste uitdagingen staan. Richard Lucas (1943–2008), Brits psy-

choanalyticus, was als zeer betrokken psychiater gedurende veertig jaar werkzaam met psychotische patiënten in de National Health Service (NHS). Aan het begin van zijn loopbaan had hij de kans te werken in een milieu waarin het psychoanalytisch denken voor de psychotische patiënt heel wat ruimte kreeg, met Bion, Rosenfeld, Sohn en Murray Jackson in zijn nabije omgeving. In het midden van de jaren tachtig leefde echter in de Britse psychiatrie het neokraepeliaanse denken weer op. Psychofarmaca kwamen meer en meer centraal te staan en psychotherapie gebeurde op een meer mechanistische manier (korter en zogenaamd minder kostbaar), met als gevolg een achteruitgang van de betekenisverlenende benadering van de psychose. Vanuit de klassiek psychoanalytische hoek zag men bovendien een zekere minachting ontstaan voor psychoanalytici die afweken van de traditionele norm van vijf sessies per week op de divan en een zogenaamd «verdunde» vorm van psychoanalyse toepasten wanneer ze in psychiatrische settings gingen werken. Het is in dit klimaat dat Richard Lucas consequent een lans brak voor een psychoanalytische benadering van de psychotische patiënt. Uit het voorwoord van het boek blijkt dat hij een beminnelijke, toegankelijke persoonlijkheid was die mede door zijn grote diploma-tieke capaciteiten respect afdwong. Het is te betreuren dat hij op het einde van zijn loopbaan ernstig ziek werd en niet meer de mogelijkheid had zijn ideeën verder op papier te zetten. Naast enkele artikelen over psychose is *The psychotic wavelength* zijn enige boek, postuum verschenen.

Tuning into the psychotic wavelength maakt de kern uit van het boek. Het theoretische kader dat we voor patiënten met een psychotische stoornis moeten hanteren verschilt van het kader dat we gebruiken voor neurotische of borderlinepatiënten. Ik zou het kunnen samenvatten in zes punten. Ten eerste, in de omgang met psychotische patiënten mogen we niet alleen terugvallen op het begrip en de empathie die we verworven hebben tijdens onze omgang met minder